

Madžari o reformaciji v Slovenski krajini

MARIJA BAJZEK LUKAČ

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szlav Filológiai Tanszék,
Múzeum krt. 4/D, HU 1088 Budapest, bajzek.maria@btk.elte.hu*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prekmurski protestantski pisci so v 18. stoletju na območju zahodne Kraljevine Ogrske ustvarjali skupaj z madžarskimi in nemškimi evangeličani. Čas nastanka najpomembnejših del, vsebina, sporočilo in besedilne vrste kažejo, da so bili vsi medsebojno tesno povezani in močno navezani na nemške pietiste. V članku so predstavljeni pogledi madžarskih evangeličanov in raziskovalcev na prispevek prekmurskih sovornikov. Obravnavani madžarski avtorji so izpostavljali svoje nepoznavanje prekmurščine, kar jih je oviralo pri temeljiti analizi avtorjev in njihovih del, so pa prispevali dragocene podatke, ki so pomemben vir tudi za slovenske raziskovalce.

In the 18th Century, the Slovenian Protestant writers from Prekmurje in the western part of the Kingdom of Hungary cooperated with the Hungarian and German evangelicals. The time of the creation of the most important works, their content, message and text types indicate that they were closely connected, and all of them strongly attached to the German pietists. The study presents the views of Hungarian evangelicals and researchers on the contribution of their coreligionists from Prekmurje and their attitude towards them. The Hungarian authors emphasized that they do not understand Prekmurian, which hindered them in the thorough analysis of the authors and their works, however, they provided valuable data, representing an important source for Slovene researchers as well.

Ključne besede: prekmurski Slovenci, slovstvo prekmurskih evangeličanov, protestantizem na Madžarskem, vendska teorija

Key words: Prekmurje Slovenes, literature of the evangelicals from Prekmurje, Protestantism in Hungary, Wendish theory

Prekdonavska evangeličanska cerkev

Prekmurski evangeličani so bili vse do priključitve Prekmurja Sloveniji del Prekdonavskega distrikta Ogrske evangeličanske cerkve. Od 16. stoletja naprej so se prilagajali veri madžarskih veleposestnikov, ustvarjali so skupaj z madžarskimi in nemškimi evangeličanskimi pisci, skupaj so bili preganjani in po verskem miru so se dokončno odločili za evangeličansko vero. Literarna dejavnost madžarskih protestantov – evangeličanov in kalvinistov – je zelo bogata; ta razvejana kulturnoprosvetna dejavnost je vplivala tudi na prekmurske evangeličanske duhovnike. V Prekdonavju so delovali pomembni evangeličanski centri, v Sárváru je na dvoru Nádasdyjev ustvarjal János Sylvester, ki je v 16. stoletju napisal pomembna dela

za madžarski jezik in kulturo. Tudi grad v Petanjcih je bil v lasti Nádasdyjev, ki so bili tako neposredno prisotni tudi na območju, kjer so živeli prekmurski Slovenci. V Pozsonyu, Győru in Sopronu so se šolali številni Prekmurci, naselje Nemescsó (Čoba) je bilo artikularni kraj, kamor so v času preganjanja k verskim obredom prihajali tudi Slovenci, v Lendavi so Bánffyji ustanovili prvo šolo, eno od šestnajstih protestantskih šol po vsej Madžarski, njen prvi učitelj pa je bil György Kulcsár, pisec številnih del v madžarščini. V Surd in njegovo okolico so se izselile številne prekmurske evangeličanske družine, v tem odročnem kraju je deloval Števan Kūzmič in prevedel Novo zavezo.

Avtorji in dela

Sárvár je zaznamoval János Sylvester, ki je leta 1539 v Neansiju objavil slovnico *Grammatica Hungarolatina*. V njej je zapisal, da je mogoče tuje jezike poučevati le s pomočjo materinščine, leta 1541 pa je v Újszigetu izšel njegov prevod Nove zaveze. V Győru in Nemescsóju so delovali prevajalci Nove zaveze v madžarski jezik. Prevod Nove zaveze Andrása Torkosa je leta 1736 izšel v Wittenbergu, prevod Györgya Báránya, Jánosa Báránya in Jánosa Sartorisa pa leta 1754 v Laubanu. V tem prostoru in času so nastali tudi številni katekizmi, pesmarice in molitveniki.

Protestantizem na Madžarskem je k raziskovanju spodbudil številne avtorje, zato je to področje danes zelo podrobno raziskano. Predstavljene so zgodovinske okoliščine, posamezna obdobja in dela. V tem prispevku želim predstaviti poglede madžarskih raziskovalcev na delovanje prekmurskih slovenskih avtorjev.

Sándor Payr – evangeličanski duhovnik in učitelj

Najbolj ploden raziskovalec madžarskih evangeličanov je bil evangeličanski duhovnik Sándor Payr (1861–1938), ki je v svojih številnih delih podrobno predstavil ideološko in zgodovinsko ozadje širitve augsburške veroizpovedi na Madžarskem. Napisal je številne monografije o velikanih evangeličanske cerkve in predstavil evangeličanske skupnosti. Njegovo obsežno delo *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története I.* (Zgodovina prekdonavske evangeličanske cerkve) je izšlo leta 1924 v Sopronu. Ta pregled je načrtoval za 400. obletnico protestantizma, a zaradi vojne in pomanjkanja sredstev ni bil objavljen. Izšel je po vojni z vsestransko pomočjo vernikov, podobno kot vsa dela evangeličanov v 18. stoletju. Že v svojem predgovoru poudarja, da so bili Madžari s pomočjo verske skuposti v stiku s tujimi narodi in narodnostmi – Hrvati, Slovenci, Slovaki, Nemci. Meni, da je bilo to z narodnega vidika težko, toda zelo pomembno poslanstvo. Ugotavlja, da je evangeličanska cerkev svoje dolžnosti tudi v neugodnih okoliščinah opravljala z zvestobo do svojega naroda. Evangeličanski Madžari v Prekdonavju niso ničesar izgubili, širili so svojo višjo duhovno kulturo, in to brez nasilja in zatiranja. Ugotavlja, da je bilo delo skupnosti na narodnostno mešanem območju težje kot v povsem madžarskih verskih skupnostih. Z zadovoljstvom konstatira, da je evangeličanska cerkev duhovnike in učitelje s slovanskimi imeni vzgojila v dobre Madžare, ki so se hitro naučili madžarsko in pisali dela v dobri madžarščini (Payr 1924: 12).

Nekaj let po Trianonski pogodbi (1920) je avtorjev pristop mogoče razumljiv. Že iz uvodnih misli pa je jasno razvidno, da ga avtorji drugih narodnosti in njihova dela v jeziku narodnosti ne bodo zanimala, pa čeprav so bili nameni in cilji v izhodišču isti, saj so sledili naukom pietistov: svojim narodom so želeli zagotoviti knjige v lastnem jeziku, jih dvigniti iz nerazvitosti, zanemarjenosti in kulturne plitvine. Payrovo delo pa je kljub tem posplošenim ugotovitvam zanimivo tudi za raziskovalce prekmurskih slovenskih evangeličanov, saj je v njem Prekmurju posvečeno posebno poglavje, in sicer z naslovom *Vendske skupnosti na posestvih Széchyjev in Batthyányjev*, v katerem predstavlja Mursko Soboto, Grad, Sveti Jurij, Sveto Heleno, Tišino, Petanjce, Martjance, Vanečo, Selo, Dolence, Gornje Petrovce, Gornji Senik, Kradanovce, Žormot, Bogojino in Resnek.

Payr podatke črpa tudi iz vizitacijskega zapisnika, ki so ga sestavili julija 1627 ob vizitaciji po naročilu škofa Bertalana Kisa in v spremstvu dekana Istvána Lethenyeija, duhovnika Istvána Zvonaricsa ter Jánosa Terbocsa (*Visitatio generalis Ecclesiarum Schlavovendurum*). V podrobnem opisu evangeličanskih naselij navaja lastnike posestev, duhovnike, ki so tam službovali, njihove prejemke, premoženje, spore med evangeličani in kalvinisti. Zanimiva so imena duhovnikov, nekaterim Payr celo pripiše oznako »najverjetneje Vend«. Med obravnavanimi naselji si posebno pozornost zaslužita Žormot in Kradanovci, ki sta danes že povsem pomaddžarjena, v 16. stoletju pa sta spadala v murskosoboški seniorat Tamása Krisána. Kradanovci so imeli že ob koncu 16. stoletja svojega evangeličanskega duhovnika.

Payr v nadaljevanju v 11. poglavju predstavlja evangeličanske skupnosti v županiji Zala, v 12. poglavju pa najdemo podatke tudi o slovenskih naseljih v županiji Somogy. V zvezi s krajem Surd se sklicuje na beležke Števana Küzmiča in ga omeni kot duhovnika in prevajalca Nove zaveze. Pri kraju Liszó navaja, da so naselje ustanovili prekmurski Slovenci, ki jim je zemljišče podarila Magdalena Mária Nádasdy leta 1718, naslednje leto pa se je tam naselilo 14 družin, med njimi Zakočevi, Smodičevi in Lončakovi. V tem poglavju je omenjen tudi Tarany, toda brez omembe slovenskega prebivalstva.

Payr v drugem delu svojega obsežnega dela (knjiga ima 932 strani) obravnava splošno zgodovino prekdonske evangeličanske cerkve od samih začetkov. Ugotavlja, da je bilo razvito območje ugodno za širitev reformacije in je že zgodaj privabilo predstavnike različnih veroizpovedi, tako so se že v 13. stoletju pojavili vladeni, kasneje husiti in drugi. Lutrovi nauki pa so se v mestu Sopron pojavili že leta 1522. V nadaljevanju se ukvarja z razvojem cerkvene ustave, z odnosi posvetne in cerkvene oblasti, pomenom sinod, pomanjkanjem duhovnikov, cerkveno hierarhijo, cerkvenim premoženjem, superintendenti in seniorati, škofi (Klaszekovics in Zvonarics), verskimi spori, s pomenom vizitacij, z zgodnjo smrtjo Pála Nádasdyja in rekatolizacijo. V nadaljevanju svojega dela podrobno predstavi verske spore, opiše evangeličanski cerkveni obred, moralno življenje vernikov. Veliko obeta naslov 6. poglavja – *Nabožno slovstvo*, v katerem predstavlja evangeličanske centre, v katerih so ustvarjali prevajalci, pisci in tiskarji. Največ pozornosti namenja Sárváru, kjer so nastala prva dela, ki so bila za zgled tudi v naslednjih stoletjih. Med pomembnimi centri omenja tudi Lendavo, kjer sta v 16. stoletju delovala tiskar Rudolf Hofhalter in učitelj ter pisec György Kulcsár. Duhovnik družine Poppel György Szalaszegi je v Murski Soboti iz latinščine prevedel svetovno znan molitvenik wittenberškega

učitelja Johanna Avenariususa Habermanna z naslovom *Hetetszaka minden napra megírtatott imádságok, kik öszvöszerezettének Avenarius János doctor által* (Molitve za vsak dan v tednu, ki jih je uredil doktor Johann Avenariusus). Molitvenik je posvetil grofici Magdolni Salm, ženi Lászla Poppla Lobkovicza, natisnil pa ga je Janž Mandelc leta 1593 v kraju Sicz (Hóman, Szekfű 1928).

Payr v 8. poglavju z naslovom *Naša evangeličanska cerkev v službi madžarskega narodnega duha* že v podnaslovu ponovno nakaže stališče, predstavljeno v predgovoru, in sicer širitev madžarstva med slovanskimi narodi. V uvodu ponovno našteje pomembne prekdonavske centre in našteje celo vrsto duhovnikov, učiteljev in podpornikov z nemadžarskimi, predvsem hrvaškimi priimki, Gizdavič, Musič, Belešič, Tokoič, Klasekovič, Zvonarič, Domšič, Stanšič, Frančič, Jagodič, Orsič, Miholič, Vitkovič, Sedenič, Fistrovič itn., ki so bili potomci beguncev pred Turki, Hrvati, ki so jih Madžari imenovali Toti. Payr ponovno poudari, da so se v madžarskih evangeličanskih naseljih prostovoljno, brez pritiska pomadžarili in so pozabili tudi svojo materinščino. Med njimi so se številni povzpeli do škofovskega naziva in o njih Payr pravi, da so svoja dela pisali v zelo dobri madžarščini. V nadaljevanju našteva kraje Prekdonavja, v katerih so živeli in ustvarjali potomci priseljenih Hrvatov. Prekdonavske madžarske evangeličane so bogatili tudi Slovaki, seveda tudi prekmurski Slovenci, ki jih Payr v svojem delu imenuje pomadžarjeni Vendi in o njih posebej ne razpravlja in ne navaja njihovih imen. Payr odstavek, v katerem navaja celo vrsto potomcev slovanskih narodov, ki so delovali v dobro Madžarov, sklene z mislijo, da je bila ta asimilacija tujih narodov zgodovinska odškodnina za vse izgube, ki so jih Madžari utrpeli v vojnah proti Turkom in Nemcem (Payr 1924: 913).

Slovanski narodi so z Madžari živeli skupaj od njihove naselitve v Karpatski bazen, v ta prostor pa so prihajali tudi kasneje. Nedvomno so imeli pomemben delež pri razvoju Madžarske, saj so z njo delili dobro in slabo, številni so ostali zvesti narodnosti svojih prednikov, ohranili so svojo materinščino in enakovredno ustvarjali v dveh ali več jezikih. O Payrovem omalovažujočem stavku o pomadžarjenih Vendih pa je mogoče zapisati, da je njegova ocena nestrokovna in nepoštena, saj se navezuje na vendsko teorijo in zamolči težnje prekmurskih evangeličanov, ki so se skozi stoletja ujemale s prizadevanji Madžarov in drugih narodov v tem prostoru. Ko je Payr pisal to svoje delo, je bil madžarski narod pod težkimi preizkušnjami in je s Trianonom doživel hudo travmo. Njegove misli o deležu drugih narodov v razvoju prekdonavske evangeličanske cerkve pa so daleč od nazorov in učenja pietistov ter njihovih učencev.

János Melich z očmi slavista

Podoben pristop in razmišljanje sta značilna tudi za znanega slavista Jánosa Melicha, ki je v svojem delu *A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája* (Bibliografija slovenske književnosti na Madžarskem), objavljenem leta 1902, prvi zbral in predstavil prekmurske tiske. V kratkem uvodu opisuje prekmurske Slovence (njihovo število ocenjuje na okrog 40.000) in navaja, da v tej pokrajini živi slovanski narod, ki svoj jezik imenuje za slovenskega, Madžari pa so to območje v preteklosti in tudi v času nastanka njegovega prispevka imenovali

Tótság (Slovenska krajina). Navaja, da je Fran Miklošič kot Slovenec obravnaval tudi kajkavce in da je bil Habledičev slovar iz leta 1670 obdelan v Pleteršnikovem slovarju in ne v velikem slovarju hrvaške akademije. Menil je, da slovenska in madžarska znanost vesta zelo malo o jeziku in slovstvu prekmurskih Slovencev; predstavitev in obravnava njihovega jezika ter del pa je po njegovem mnenju predvsem naloga madžarskih raziskovalcev, ker ne gre le za tiske, objavljene na Madžarskem, ampak gre za dela ljudi, ki so s srcem in z dušo madžarski ljudje, njihova dela pa so pisana v madžarskem črkopisu. Njihovo pripadnost Madžarom je podkrepil z ugotovitvijo, da so delovali na pobudo Madžarov, nekateri so pisali tudi v madžarščini. Nadaljuje: »/Z/adal sem si nalogo, da kronološko predstavim venska dela madžarskih ljudi, ki so delovali pod madžarskim vplivom« (Melich 1902: 427). Pred pregledom del pa se je še zahvalil Sándorju Mikoli in drugim, ki so mu pomagali zbrati potrebne podatke. Na njegovem seznamu je 64 del, pri posameznih tiskih navaja naslov, kraj in leto izida, podatke o avtorju, s krajšavo M. so označena dela, ki jih hrani Državna Széchényijeva knjižnica, s Sz. pa tista, ki so omenjena v delu Józsefa Szinnyeija z naslovom *Magyar írók élete és művei* (Življenje in delo madžarskih piscev), ki je izhajalo od leta 1891 do leta 1914.

Več pozornosti je namenil Števanu Küzmiču in njegovemu delu; izpostavil je, da se je v madžarščini vedno podpisoval kot Kuzmics, v prekmurščini pa Küzemics, ni pa jasno, kaj je želel s tem podkrepiti. Sledi navedba, ki ni povezana s Küzmičevimi nameni, namreč, da naj bi s svojim prevodom »Vende na Madžarskem popolnoma ločil od avstrijskih, ki so pred tem uporabljali Dalmatinov avstrijsko-slovenski protestantski prevod (tudi danes so cerkve, ki imajo ta prevod)« (Melich 1902: 432). Od slavista, ki naj bi dobro poznal tudi slovenske razmere, je takšna ugotovitev nestrokovna in neznanstvena, kaže na nepoznavanje narečne diferenciacije slovenskega jezika in okoliščin nastajanja regionalnih knjižnih jezikov. Brez Küzmičeve nadarjenosti, odprtosti in vztrajnosti prevod Nove zaveze ne bi mogel nastati in zaman bi bile težnje po ločitvi prekmurske slovenščine od »avstrijske«. Tudi Melich ne razpozna ali noče razpoznati pravih ciljev in namenov prekmurskih evangeličanov.

Elek Szalóky in Sándor Mesterházy iz Surda

V teh burnih letih je izšlo še eno delo, ki pa je bolj poljudnoznanstveno kot znanstveno. Evangeličanska duhovnika Elek Szalóky in Sándor Mesterházy sta leta 1911 objavila knjižico z naslovom *Küzemics István ag. hitv. ev. lelkész és biblilafordító 1723–1779* (Števan Küzmič, evangeličanski duhovnik augsburške veroizpovedi in prevajalec Biblije, 1723–1779). Avtorja v uvodu predstavljata zgodovinske okoliščine širjenja reformacije v županiji Somogy, pišeta o vlogi družine Zrinjski pri tem, o preganjanju in zatiranju vsega, kar je evangeličanskega. Omenjata tudi prekmurske družine, ki so se v 18. stoletju naselile v krajih Liszó, Porrog, Sand, Iharosberény in Vése, da bi lahko tam svobodno izpovedovale svojo vero. Surd je bil artikularni kraj, kamor je leta 1755 za duhovnika prispel Števan Küzmič in od koder je skrbel tudi za vernike v okoliških naseljih, kjer niso imeli svojega duhovnika. Avtorja opisujeta takratne razmere in navajata, da je s škodlami pokrita cerkev stala v močvirnati dolini. Küzmič v Surdu ni opravljal le duhovniškega poklica, ampak je

tudi skrbno vodil matično knjigo. Avtorja nadalje navajata, da si je Küzmič ob vseh nalogah vzel tudi čas za prevajanje Nove zaveze v prekmurščino, ker prekmurški evangeličani na Madžarskem niso imeli primerne Biblije, in navajata tudi njegov namen, »da bi med prekmurškimi slovenskimi evangeličani tudi na ta način širil božje kraljestvo in da bi Slovence na Ogrskem ločil od avstrijskih, ki so uporabljali avstrijski prevod Biblije« (Szalóky, Mesterházy 1911: 16). Avtorja v madžarščini uporabljata besedo *Vend* tako za Slovence na Madžarskem kot tudi v Avstriji. Če so oboji *Vendi*, zakaj jih je potem treba ločevati? Iz citiranega ni jasno, kaj mislita pod navedbo »avstrijski prevod Biblije«. V nadaljevanju še dodata, da Küzmič pri svojem delu slovenskega prevoda Biblije pravzaprav ni potreboval, saj so bili njegovi verniki v glavnem Madžari. Avtorja še dodatno poudarita Küzmičovo madžarsko pripadnost, saj ugotavljata:

/P/isal in pridigal je tudi v prekmurščini, ampak svoje vernike je vodil v madžarsko smer. Prekmurci, ki so se tukaj naselili, so se vsi pomadžarili, v Porrogszentkirályu so zadnje slovenske pridige slišali leta 1830. Danes noben evangeličan ne govori slovensko. Med katoličani v Belezni, Zákányu, Őrtilosu, Somogyszentmiklósu pa še številni govorijo hrvaško (Szalóky, Mesterházy 1911: 20).

Avtorja v 3. poglavju knjige Števana Küzmiča predstavita kot prevajalca Biblije. Že takoj na začetku zapišeta, da prekmurščine (*vendščine*) ne razumeta, zato ne moreta napisati kritike o prevodu, navajata pa besede evangeličanskega duhovnika Rezsőja Czipota iz Puconceve, ki jima je napisal, da je Küzmič zelo korektno prevedel Novo zavezo, da prevod v Prekmurju uporabljajo, nimajo pa celotnega prevoda Biblije; ta pa niti ni potreben, saj »se v pokrajini pospešeno učijo madžarščine« (Szalóky, Mesterházy 1911: 20). Nadalje citirata ugotovitve Jánosa Melicha in poudarjata, da je Küzmičev prevod res odlično delo, pa čeprav se tudi Melich ni ukvarjal s samim prevodom. Avtorja omenita tudi Miklósa Küzmiča, ki naj bi prav tako visoko cenil evangeličanski prevod. Na podlagi Melichovih ugotovitev navajata, da se je Miklós Küzmič močno opiral na evangeličanski prevod, določene dele je dobesedno prevzel, sam pa je trdil, da tega ni počel.

Zoltán Csepregi s sodobnega zornega kota

Minilo je sto let od objave zgoraj predstavljenih del in po toliko letih je mogoče ponovno najti prispevke, katerih avtorji spoznavajo in razumejo prvotni namen luteranske reformacije. Profesor Evangeličanske teološke fakultete Zoltán Csepregi se v svojih delih posveča tudi temu vprašanju in v tem kontekstu obravnava položaj Prekmurja v času reformacije. V prispevku *A magyarországi evangélikusok nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján* (Jezikovni in etnični odnosi evangeličanov na Madžarskem na prelomu 16. in 17. stoletja) predstavlja narodno/narodnostno pestrost Madžarske tega časa, raziskuje Hrvate, Čehe, Poljake, Slovačke, Nemce. Izhaja iz aksioma strokovne literature, da je Lutrova reformacija dajala velik poudarek maternemu jeziku, da se je božja beseda slišala v več jezikih. Po razcepitvi luteranov in kalvinistov po letu 1590 so luterani ohranili narodnostni, jezikovni in kulturni pluralizem, kalvinistična cerkev pa se je postavila na stran Madžarov. Avtor opisuje jezikovne napetosti med češkim in slovaškim jezikom,

med novovisokonemškim knjižnim jezikom in nemškim narečjem, ki so ga govorili Sasi na Erdeljskem, ter kranjščino in prekmurščino; ugotavlja, da verniki, ki so govorili narečje, niso pričakovali, da bodo narečje slišali tudi v cerkvi; če se je to zgodilo, so se zgražali (Csepregi 2016: 91). Na podlagi te ugotovitve je mogoče sklepati, da, podobno kot že obravnavani avtorji, tudi Csepregi ne razume jezikovne problematike Prekmurja. Morda njegova trditev velja za Slovake na Madžarskem, ki so v cerkvi sprejeli biblično češčino, ali za Srbe na Madžarskem, ki v cerkvi še vedno uporabljajo cerkvenoslovanščino, to pa nikakor ne drži za Prekmurje, še zlasti ne v povezavi s kranjščino. Avtor nadaljuje svojo misel in išče dokaze, da so prekmurški Slovenci (v madžarščini tudi on uporablja izraz Vendi) okrog leta 1600 kot jezik liturgije uporabljali kranjščino. Pravi, da to dokazujeta dva vira; Janž Mandelc je leta 1587 v Monyorókeréku izdal *Agendo Vandalico*, torej vendsko agendo, ki pa se žal ni ohranila. Meni, da kraj tiska kaže, da je bila Agenda namenjena Prekmurju in naj bi bila pisana v kranjščini. Prisotnost in uporabo kranjščine upravičuje tudi s tem, da so med vizitacijo leta 1627 v Prekmurju našli Lutrovo Hišno postilo v kranjskem slovenskem jeziku (Csepregi 2016: 91). Tako razmišljanje je povsem zgrešeno. Payr v svoji knjigi navaja, da je Janž Mandelc v Siczu natisnil prevod molitvenika iz latinščine v madžarščino. Po tej logiki bi lahko sklepali, da so prekmurški slovenski evangeličani v 16. in 17. stoletju v cerkvi uporabljali madžarščino, kar pa seveda prav tako ne drži. To, da današnji raziskovalec evangeličanov, ki ni več obremenjen z vendsko teorijo in podobnimi zmotami, nima jasne podobe o slovenski reformaciji in jezikovnem vprašanju, kaže, da bi to vprašanje morali temeljito obdelati in predstaviti čim širšemu krogu raziskovalcev.

S pomočjo pisnih dokazov

Leta 2008 je v sodelovanju Arhiva županije Vas, Arhiva županije Zala, madžarskih in slovenskih strokovnjakov nastal dragocen dvojezični priročnik z naslovom *Források a Muravidék történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja*. V njem najdemo znane in manj znane dokumente, povezane z reformacijo v Prekmurju. Vsi dokumenti so opremljeni s korektno razlago okoliščin njihovega nastanka, informacijami o virih in merodajni literaturi. Tudi po bežnem pregledu je jasno, da je bil položaj Prekmurja v 16., 17. in 18. stoletju težek, saj je bilo prebivalstvo izpostavljeno Turkom, Nemcem, Bocskayjevim hajdukom, verski gorečnosti madžarskih veleposestnikov in zatiranju dunajskega dvora. Vse to je moralo prenašati v velikem siromaštvu, saj vizitacijski zapisniki poročajo o skromnem cerkvenem inventarju in splošni bedi. Vizitacijski zapisnik iz leta 1627 pri vseh slovenskih evangeličanskih župnijah navaja duhovnika in pri številnih tudi učitelja. Po njihovih imenih sodeč (Domjani, Jagonič, Ivankovič, Meško, Halec, Medvedovič, Donkoci, Černjevič) so v večini krajev delovali slovenski in hrvaški duhovniki, ne pa Kranjci. V zapisnikih žal ni podatkov o rabi jezika. Prav gotovo pa niso uporabljali kranjščine, saj je Trubarjev jezik težko prodril v kraje, ki so bili bližje Kranjski, kaj šele v Prekmurje, ki ni imelo tesnih stikov s slovenskimi deželami v Avstriji. En sam izvod Hišne postile pa prav tako ne more biti dokaz za rabo kranjščine. Po pregonu evangeličanov in določitvi artikularnih krajev je primanjkovalo tudi duhovnikov. O tem priča dokument iz *Virov*, in sicer pismo škofa evangeličanske škofije Gábora

Perlakyja slovenskim luteranom leta 1782 z naslovom *Položaj slovenskih luteranov v Slovenski krajini po patentu o verski toleranci*. Za evangeličane v Slovenski krajini je v županiji Somogy našel »bömheško« govorečega duhovnika po imenu Kozma, ki je najprej prišel v Nemesdömölk in je potem ustanovil evangeličansko gmajno v Puconcih. V *Virih* izraz »bömheški« razložijo s pomenom slovenski, v spremnem komentarju pa navajajo, da so poimenovanje Bömhéc uporabljali predvsem za prekmurske protestante, leta 1598 pa se je v Prekmurju že pojavil kot priimek (Források 2008: 23); o Bömécjih govori tudi Pavel v svoji slovnici (Pavel 2013: 17). Zanimivo bi bilo raziskati izvor tega poimenovanja. Na podlagi tega podatka je razvidno, da je bilo premeščanje duhovnikov značilno že za to obdobje, saj so Števana Küzmiča iz Nemescsója premestili v Surd, kjer je potem služil predvsem madžarskim vernikom.

Sklep

V prispevku predstavljena dela pomembnih raziskovalcev protestantizma na Madžarskem so prispevala dragocene nove informacije o delovanju prekmurskih evangeličanov in življenjskih okoliščinah evangeličanskih skupnosti. Žal pa niso nepristranska in brez zmot, velikokrat so prepletena tudi z mislimi, znanimi iz vendske teorije. Dela, ki so nastala sto let pozneje, kažejo korekten pristop raziskovalcev, saj prekmurske evangeličane postavljajo v kontekst takratne mnogonacionalne Madžarske, zanimajo jih dela prekmurskih Slovencev, raba jezika v cerkvi, v zbirki virov pa navajajo številne dragocene dokumente o njihovem gmotnem položaju, življenju veleposestnikov in kmetov, zasedbi protestantskih cerkva v Slovenski krajini in izselitvi evangeličanskih Slovencev v županijo Somogy. Obravnavani madžarski avtorji v svojih delih poudarjajo, da ne poznajo prekmurščine in zato ne morejo narediti poglobljene analize del, so pa vendarle zbrali številne podatke, ki so bili pomemben vir tudi za slovenske raziskovalce. Zaradi nepoznavanja jezika in razmer pa so v teh delih tudi številne napačne ugotovitve, v nekaterih pa so prekmurski evangeličani in njihova dela celo zamožčana ali pa le mimogrede omenjena. Tudi dela prekmurskih raziskovalcev, ki so dostopna v madžarskem jeziku, so pogosto ostala skoraj neopazna.

LITERATURA

Zoltán CSEPREGI, 2016: *A magyarországi evangélikusság nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján*. Budapest. 1–16. Dostopno 1. 3. 2018 na: http://real.mtak.hu/35201/1/Csepregi_Ethnics.pdf.

Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény I. kötet/Viri za zgodovino Prekmurja: zbirka dokumentov. 1. zvezek. Szombathely-Zalaegerszeg, 2008. 5–408.

Bálint HÓMAN, Gyula SZEKFÜ, 1928: *Magyar Történet*. Budapest. Dostopno 1. 3. 2018 na: <http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/doc/c300668.htm>.

János MELICH, 1903: *A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája. Magyar Könyvszemle*. Budapest: Athenaeum. 426–449.

Ágoston PÁVEL, 2013: *A Vend nyelvtan*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanške jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 100).

Sándor PAYR, 1924: *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története I.* Sopron.

Elek SZALÓKY, Sándor MESTERHÁZY, 1911: *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító.* Csurgó: A somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye lelkészegylete. 3–23.

HUNGARIANS ABOUT THE REFORMATION IN THE SLOVENE MARCH (SLOVENSKA KRAJINA)

The article presents the views of Hungarian evangelicals and researchers on the Slovenian Protestant writers of the 18th Century from Prekmurje who cooperated with the Hungarian and German evangelicals in the western part of the Kingdom of Hungary. The time and place of the creation of the most important works, their content, form, message and text types indicate that they were closely connected, and all of them strongly attached to the German pietists, their works and views. The works of these authors, created at the beginning of the 20th Century and a hundred years later, at the beginning of the 21st Century, are valuable because they have provided new information on the activities of evangelicals from Prekmurje and the living conditions of evangelical communities. Unfortunately, they are not impartial and without errors, they are often overwhelmed with thoughts well known from Wendish theory as well. The works created a hundred years later show the correct approach of researchers, since Prekmurian evangelicals were put into the context of the then multinational Kingdom of Hungary. They were interested in the works of Slovenes from Prekmurje, the use of language in church and in the collection of sources. They list many valuable documents about their financial situation, the life of ambassadors and farmers, the occupation of Protestant churches in the Slovene March (Slovenska krajina), the emigration of Slovene evangelicals to Somogy County. The Hungarian authors emphasized that they do not understand Prekmurian, which hindered them in the thorough analysis of the authors and their works, however, they provided valuable data, representing an important source for Slovene researchers as well. Because of the lack of knowledge of the language and the conditions, there are many false conclusions in these works, and in some of them, Prekmurian evangelicals and their works are even left out or only mentioned incidentally. The works of researchers from Prekmurje, which are also available in Hungarian, were often not recognised.
